

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Кафедра олімпійської освіти

Падовська О.М.

**ПОХОДЖЕННЯ МИСТЕЦТВА. АФРИКА: ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВІ
ВИДИ ТВОРЧОСТІ. КЕРАМІКА СВІТУ.**

Лекція з навчальної дисципліни
„Світова культура і мистецтво”

ЛЬВІВ – 2018

1. Проблема походження художньої творчості.

З-поміж критеріїв для розрізнення, або класифікації, мистецтв існує такі, що за основу бере мету виготовлення творів — пізнавальні, декоративні, ідеологічні, ужиткові, релігійні і т.д.; за матеріал, з якого виробляються мистецькі твори — словесні (література, усна народна творчість), звукові (музика, співи тощо), «тілесні» (танці, пантоміма, театр, цирк), пластичні (скульптура, архітектура і т.п.), екранні (кіно, телебачення, відео) і т.д.; часові та просторові прикмети (часові — музичні, словесні, екранні мистецтва, просторові, які, в свою чергу, поділяються на тривимірні (архітектура, скульптура) та двовимірні (живопис, графіка, екранні) тощо.

Звертання до Африканського континенту, щодо якого в світі утвердилися епітети: «чорний континент», «колиска людства», «сердце цивілізації», спонукає розглянути мистецтво у його цілості, коли музично-поетично-театральна культура ще була невід'ємною складовою синкретичного первісного суспільства. Бачимо мистецтво у таких виявах, як:

1. Ритуально-магічні формули;
2. Побутові наспіви й обряди, збережені у фольклорі всіх народів.

Звісно, що мистецтво, коли його виділити з первісної культури, теж було синкретичне – не поділялося на роди, види, жанри. Первісний синкретизм «розчиняв» у собі не лише музичні – «часові» мистецтва: музику, поезію, театр, танець, але й статичні – малярство, скульптуру, початки архітектури. Чітко виділяються образотворчі та декоративно-ужиткові мистецтва. Усі малюнки, споруди та вироби мали за прадавнини ужитковий, прикладний характер. Зберігалася і їх утилітарна (життєво необхідна) і ритуально-магічна функція.

Антуан де Сент Екзюпері (1900-1944) у Сахарі написав «Маленького Принца». То – погляд європейця на пустелю і на зорі, що над нею. На самоті йому відкрилися найлюдяніші істини, хоч реалій життя не побачив.

Всю Африку південніше від Сахари населяють народи, що з антропологічної точки зору належать до негроїдної раси. В певних літературних джерелах для означення їх творчості подибуємо назву «мистецтво негрів» та хибні висновки про взаємозв'язок мистецтва та раси. Об'єднати в одно розмаїті стилі африканського мистецтва і творчість таких несхожих та численних на території Східної та Південної Африки етносів і бодай розглянути їх тут годі. Дамо найхарактерніші штрихи стосовно способу життя, творчих здобутків банту-мовних груп (Кікуйю, Камба, Ньям-ньяма, Зулусів, Басуто, Баротсе, Ваньїка); нілотських груп (Масаї, Нанді, Джауло) та мовної групи нігер-конго (Бапері, Нуер, Обі).

Роль художнього спадку, залишеного світові упродовж розвитку культури народами африканського континенту, важко переоцінити. Історія культури Африки ускладнена наступом цивілізації колонізаторів XIX-XX ст. Це спричинило втрату **автентики** на теренах Східної та Південної Африки. Все ж народи, що населяли Африку, мисливці, скотарі та рільники, залишили різні за стилем та періодизацією петрогліфи в Сахарі (Тассілі-н-Аджер 5 тис. до н. е. — 1 тис. н. е.). Датовані верхнім палеолітом-неолітом малюнки віднайдено в горах Атласу на крайньому півдні, у Драконових горах на території ПАР та Південно-Західної Африки, в горах Матопо (Південна Родезія). В останньому з вказаних

осередку, в печері Бомбата знайдено й малярські знаряддя — палички з червоного залізняка (очевидно найперші олівці).

Світ був вражений виставкою доісторичного живопису Сахари, експонованого в Луврі (1958). Найдавніші VI-V ст. до н.е. знайдені на терені великої пустелі фрески й петрогліфи з жанровими і батальними сценами, розвагами й обрядами реалістичні, композиційно складні, сповнені динаміки, кольорів. Фрески Тассілі — величезний «музей» первісного мистецтва. Дослідники ствердили, що таких розписів не зрелася б жодна з художніх шкіл, які будь-коли існували. Неолітична Сахара (на той час не пустеля) — центр первісної культури. Це творчість різних народів, але характер і зміст прадавнього монументального малярства місцевий. Знайдені на фресках Тассілі зображення масок, деталей одягу, прикрас, зачісок і досі побутують у деяких народів і дозволяють встановити їх тісний зв'язок із матеріальною культурою населення Тропічної Африки. Антропоморфні фігури майстерно анатомічно вивірені, передають рухи та наділені елементами портретних рис. Малюнкам притаманна пластика ліній та своєрідна монументальність. Петрогліфи зі сценами землеробських обрядів, викликання дощу, убивства царя, оплакування, сходження на небо сповнені міфологічного змісту і засвідчують високий рівень культури народів Африки.

Відомі ще за археологічним відкриттям **Карла Мауха** (1837-1875) (1871) руїни кам'яної архітектури Південної Африки т.зв. **культури Зімбабве** (VI-VIII ст.) та. Вирізняють культуру кам'яних Краалів Трансваалю; т. зв. «азанітська цивілізація», чії пам'ятки є на території Кенії, Танганьїки та Уганди. Африка була місцем для численних культур ранньофеодальних держав.

Культура Зімбабве формувалась самостійно негритянськими банту-мовними племенами між ріками Замбезі та Лімпопо. Свідчення про проживання людини сягають 1700-літньої давнини, африканського неоліту. Від початків характерною була взаємодія між предками автохтонного населення — **бушменами** (від голанд. «бушман» — людина лісів і кущів) та племенами банту, що постійно проникали на ці терени. Відкриття заліза та керамічне виробництво — спільне досягнення цих етнічних груп. Знайдені кам'яні скребки та більш нові залізні наконечники стріл, леза сокир, дротики, прикраси, фрагменти глиняного начиння. Могутня цивілізація — сучасниця Княжої України-Руси. За іменем царя, що управляв державою на межі X-XI ст., вона звалася Мономотапа (у перекладі «власник рудників»). Рудні (залишки плавильних печей) для заліза і золота, залізні вироби свідчать про розвиток культури. Залізо витіснило тут камінь, кістку і дерево, ним активно торгували з країнами Індії та Індонезії. Руїни понад 300 споруд із каменю африканського межиріччя (Зімбабве, Дхло-Дхло, Кзані, Манунгумбве та ін.) за плануванням схожі до сучасних традиційних місцевих споруд з дерева та глини. Кам'яний «Еліптичний храм» Зімбабве міститься в центрі країни: «...Він побачив руїни в верхів'ях р. Саби. Гранітні башти до 15 м заввишки в оточенні майже 10-метрових стін. Акрополь, як і належить, був на вершині пагорба. За стінами містилися руїни інших будівель, цементовані фундаменти хиж. Тут жило населення цивілізації і володар. Це й була біблійна країна Офір — країна золота, гебенового дерева, слонової кістки та дорогоцінних каменів».

Згодом племена манаранга та розві створили потужне об'єднання, очолюване деспотичним володарем. До XVI-XVII ст. це суспільство переходило від первісних до ранньофеодальних відносин. Населення провадило в основному рільничий спосіб життя: плекало зернові й плодови, культивувало цукрову тростину. Схили пагорбів були покриті терасами. Жили общинами. Над сільськими житлами з глини та каменю височіли замки родової знаті. Тепер на місці давньої, самобутньої, автохтонної цивілізації проживає напівдикі плем'я ма-табеле, яке нічого не знає про славні діла своїх предків.

Предковічні знання закорінені у свідомості та виявлені у побутуванні тисяч прислів'їв та приказок; у складній системі тлумачення снів; у загадках, у складанні та відгадуванні яких залюбки вправляються; у казках, дотепних і повчальних. Напр., міф про створення Світу, що був замкнений у череві потвори-Ночі і звільнений ранішнім Сонцем. Назви численних сузір'їв свідчать про знання автохтонів у галузі астрономії: африканці-басуто звать зоряний пояс, що перетинає небо, Шляхом богів, по котрому душі померлих підносяться на Небо. Його уявляють як непорушну Сферу, всередині якої обертаються усі світила. Тут розвинені уявлення про життя після смерті, у безсмертя душі. Так негри-зулуси твердять про можливість проникнення живої людини в країну мертвих і вказують на численні приклади з життя, коли це траплялося.

У звичаях та на багатому фольклорному матеріалі, елементах етнографічного вивчення побуту й життя африканських народностей явлений весь спектр релігійних вірувань: від племінного анімізму, обожнення сил природи, **тотемізму** (не їсть м'яса свого тотема-звіра, а як в силу обставин все ж змушена його вбити, то просить вибачення у нього і творить обряд очищення від святотатства), фетишизму до їх видозміни у релігії класових суспільств.

Культура народів Африки рясніє проголошенням заклинань, колективними вигуками і молитвами у супроводі музичних інструментів (частіше примітивних ударних), ритуальними танцями. Без цього вияву народного генія твердження про музично-поетично-хореографічно-театральний синкретизм культури був би неповним. «...Тут, на озері Рудольф, як і по цілій Африці, гра — це танець. У ніч, коли повня осяває селище, жителі покидають хижі і гуртуються. Почуття домінують над мистецтвом, нема навіть звичного музичного супроводу: барабанів, **балафону** (характерний для африканського континенту музичний ударний інструмент, схожий до цимбал, де замість струн дощинки з деревини твердих порід), усі ритмічно плескають в долоні і злагоджено вигукують, плигають, ніби линуць одне до одного, намагаючись злетіти якомога вище, або беручись за руки творять своєрідні гірлянди, що теж прагнуть злетіти якнайвище. Усе це ніби підлягає фізіологічним законам» – описував побачене 80-літній італієць **Альберто Моравіа** (1907-1990) в книзі «Листи із Сахари». Проїхавши пустелею від Тунісу до Агадеса він визначив подорож, як позачасову, поза історичну, сакральну. То – мотивація до мандрів у незнані світи культур.

2. Місце Африканського континенту в культурі сучасності.

Негритюд.

Африканський континент прийнято поділяти на наступні субрегіони:

Північний – Єгипет, Лівія, Алжир, Туніс, Марокко, Ліберія. Західний – Мавританія, Малі, Сенегал, Гвінея-Бісау, Гвінея, Сьєрра-Леоне, Ліберія, Кот д'Івуар, Гана, Того, Бенін, Нігерія, Нігер. Східний – Ефіопія, Еритрея, Сомалі, Кенія, Уганда, Руанда, Бурунді, Танзанія, Замбія, Малаві, Мозамбік, Зімбабве, Мадагаскар. Острова Комори і Сейшели. Центральний – Чад, Камерун, Габон, Екваторіальна Гвінея, ЦАР, Конго-Кіншаса, Ангола. Південний – Намібія, Ботсвана, Південна Африка.

З метою самоствердження народів Африканського континенту та вихідців із цього континенту в сучасному світі в минулому столітті зародилися ідейно-політичні рухи, спрямовані на об'єднання африканців проти расового гноблення. **Панафриканізм** — рух за визволення всіх народів Африки, об'єднанні зусиль у боротьбі з колоніалізмом і расизмом. Ідея, закорінена з кінця ХІХ ст., остаточно була сформована в середині ХХ ст. внаслідок **Панафриканських Конгресів** – Париж (1919); Лондон-Брюссель-Париж (1921); Лондон-Ліссабон (1923); Нью-Йорк (1927). Зрештою 5-й Панафриканський Конгрес у Манчестері (1945) розробив у загальних рисах практичну програму політичного звільнення Африки. Вода камінь точить. Ідея втілюється у Рік Африки – 1960-й, коли незалежність отримало 17 колоній – Камерун, Сенегал, Того, Мадагаскар, Демократична республіка Конго, Сомалі, Бенін, Нігер, Буркіна-Фасо, Чад, Габон, Кот-д'Івуар, Центральноафриканська республіка, Республіка Конго, Малі, Нігерія, Мавританія.

Після визволення Африки від європейського панування на континенті місцеві мислителі, культурологи, поети заговорили про своєрідність африканської культури, про її невичерпні духовні скарби й майбутнє призначення.

Цінність являє особливий психологічний склад, яким африканець відрізняється від європейця. На цьому твердженні сформувалася теорія негритюду про виключність історичної долі Африки. **Негритюд** (фр. *Négritude*) — літературно-філософська політична течія, спрямована на культурне самоутвердження всіх людей Африки та людей африканського походження. На відміну від панафриканізму, зорієнтованого радше на англосаксонський світ, франкомовний негритюд увібрав у себе переважно європейський дискурс про Африку.

Запроваджений франко-карибським письменником **Еме Сезером** (1813-2008) термін радше стосувався культурницьких цінностей, котрих придушували колонізатори («Я належу до раси тих, кого пригнічують»). Відомий, написаний ним у віршованій формі «Щоденник повернення в рідну країну» відстоює гідність негроїдної раси.

Слава тим, хто не винайшов нічого, тим, хто нічого не відкрив,
Тим, хто нічого не підкорив. А просто впав у обіймам суті кожної речі,
Що не відають про поверхню, але поглинуті рухом кожної речі,
Що прагнуть не оволодіти світом, але брати участь в його грі.

Його товариш, відомий політичний діяч **Леопольд Седар** (на мові сенегальського племені серер означає «той, хто не повинен бути приниженим») **Сенгор** (1906-2001), що став першим президентом республіки Сенегал, обґрунтовував винятковість «африканської особистості» і неповторність африканських цивілізації і культури. Особливе у психічній природі африканця

– то гуманізм, гармонія з природою, емоційність на противагу раціоналізму та прагматизму європейців. Спрямований проти європоцентризму, політики примусової культурної **асиміляції** як компоненти політичного і соціального гноблення, негритюд проголошує етнокультурне (згодом державно-політичне) самоствердження колонізованих негроїдних народів. У «Піснях тіні» Сенгор протиставив «еллінський розум» «чорній емоції». На його думку радикальна відмінність європейця від африканця полягає у баченні та відчутті світу: перший живе свідомістю, а другий – ритмом; 1-й – з розрахунку, 2-й – розчиненням, злиттям; 1-й – споживанням (поглинанням), 2-й – співчуттям (ототожненням); 1-й – земним (приземленим), 2-й – космічним (піднесеним); 1-й – тілесним, 2-й – духовним. Протиставлення білій людині африканця на користь останнього не поодинокі. Французький письменник і філософ **Жан-Поль Сартр** (1905-1980) у «Чорному Орфеї» порівнює чорношкірого селянина білому інженеру. Отож європейець завжди уявляв себе людиною дії, воїном, хижаком. Він екстраполювався від будь-якого предмета зовнішнього світу, перетворюючи його на об'єкт раціонального пізнання (держить його на віддалі, унерухомлює на якийсь час і, фіксуючи та позбавляючи самостійного існування, вбиває душу того предмета). Безжально розібравши на деталі і вивчивши предмет, європейець користується з нього для вирішення власних практичних задач. Культура Заходу тяжіє до рацію, Африки – до інтуїції.

«Всі білі – людожери, – сказав якимось один мудрий старий співплемінник, – у них нема ніякої поваги до життя. І далі він додав: От тільки їм, білим, невтямки, що життя не приручити, а надто Бога, який є джерелом життя і в якому все життя пробуває. Олюднеє життя, а не смерть». Можливо, цитовані тут Сенгором гіркі слова дозволять нам упізнати в них себе і те спонукатиме нас самим змінитися на краще. Звичайно, не до всього, про що кажуть теоретики негритуду треба дослухатися. Але новий погляд на усталені речі не завадить. Англійський етнограф **Персі Толбот** (Percy Amaury Talbot, 1877-1950) писав: «Не може сподіватися зрозуміти почуття й думки африканця той, хто не усвідомлює, що мертві для нього — живі й посідають значно більшу владу, ніж мали за життя». З огляду на те маємо зрозуміти – культура і мистецтво Африканського культурного регіону дійсно багаті й дуже своєрідні.

3. Культурно-художній синкретизм у творчості народів африканського континенту.

Духовна культура первісної людини Східної та Південної Африки, як і всюди до появи давніх цивілізацій, характеризувалася синкретичною єдністю. Петрогліфи із точними деталізованими зображеннями тварин рясно вкриті заглибленнями, які було нанесено ударами загострених предметів: наконечниками списів, дротиками та стрілами. А поряд із рисунками тварин поверхня стіни полишена гладкою. Так первісні мисливці шліфували вміння влучити у звіра на полюванні. Зображення мали не так естетичне, як магічне призначення. За уявленнями примітивної магії поцілання у зображене під час обрядодії гарантувало вдале полювання. Так в колективній дії поєднані творчі функції культури: релігійна («уподібнена» магія); художня (малюнок натуральними мінеральними фарбами); спортивно-змагальна (поцілання).

Довший час Африку сприймали через сформовану на узбережжі Індійського океану на сході континенту банту-індо-арабську культуру, вплив

якої обмежувався смугою узбережжя, не сягаючи вглиб материка. Територія, історично прив'язана до морської торгівлі з Аравією, Індією, іншими країнами Сходу, сприйняла певні східні риси – декорування будівель геометричним та рослинним ліпним орнаментом; прикраси; дерев'яну плоскорізьбу. Не рівноправні, обіперті на работоргівлю контакти з арабським та європейським світом виснажували культуру континенту. Поза увагою дослідників лишилися розмаїті стилі африканського мистецтва, твореного представниками несхожих, численних на теренах Східної та Південної Африки етносів.

Більшість подорожує задля «справжньої, дикої» Африки, про яку датчанка **Карен Бліксен** (1885-1962) у книзі «Африканська ферма» писала: «Від всього баченого віяло грандіозністю, свободою і незрівнянною шляхетністю». Екзотичну зовнішність членів племені Масаї в другій половині ХХ ст. описали **Іржі Ганзелка** (1920-2003) та **Мирослав Зікмунт** (1919 р.н.): «Напівголі чоловіки і жінки кольором шкіри нагадують арабів. Гострі риси їх виразних облич різко контрастні до плоских з виду негрів Кікуйю. Чоловіки носять перекинуте через плече легке покривало, перев'язане шнурком, що вільно падає на груди і спину. Ніщо не ховає їх гарно збудованих атлетичних тіл. Заплетене у десятки дрібних кіс волосся фарбують сумішшю жиру та червоної глини. Кілька кісок зв'язані шнурком чи стяжкою високо над лобом, а інші приклеєні до черепа. Прикраси з намистин на шиї і руках, а часто важкі бронзові кільця у вухах надають стрункій фігурі воїна-масаї навдивовижу жіночої грації, зманіженості. Але нерозлучні з воїнами гострі, як бритва, мечі й списи враз розвіюють ілюзію. Натомість жінки голять голову і вищипують волосся так, що їх голови здаля виблискують на сонці. Дівчаткам з дитинства проколюють у кількох місцях мочку вуха, розтягуючи її так, що згодом вуха м'ясистими ганчірками виснуть до плечей. У ці ділянки тіла жінки протягають великі залізні кільця, дротяні спіралі, залізні ланцюги та металеві бляхи. Уся фігура оплетена важкими прикрасами. На шию, прикриваючи до половини й перса, нанизані барвисті дротяні диски, інкрустовані намистом та майолікою. Не менш вигадливими прикрасами стягнені руки і ноги. Вільними, задля уможливлення рухів полишені тільки лікті та коліна. Цей своєрідний панцир, зодягнений раз, у ранньому дитинстві, лишається на тілі навек. Не знімаються упродовж життя й нашійні диски. Це спричиняє біль, незручність. Немите під покриттям тіло накопичує бруд, відгонить й на віддалі. Та помітно, що власниці того вбрання ним пишються».

В другій половині ХХ ст., за прикладом славного чеського мандрівника **Еміла Голуба** (1847-1902, 17.09.1875 він прибув до водоспаду Вікторія на території нинішньої Замбії, намалював першу мапу околиць водоспаду, його книги досі являють найцінніші етнографічні праці про народи Лозі та Матабеле. В Чехії, в містечку Голіце, де народився Е.Голуб, є музей його імені, а перед спорудою Національного музею в Лівінгстоні у Замбії з ініціативи чеської дипломатичної місії встановлено йому пам'ятник) його співвітчизники І. Ганзелка та М. Зікмунд проїхали по Африканському континенті на машині «Татра» і видали тритомову працю «Африка мрій і дійсності»:

Казкою Африки ХХ ст. залишаються пігмеї, що окрім малого зросту, виділяються цілковитим несприйняттям одягу і релігії чужинців. В усьому ж іншому — це найдобріші, найлагідніші, найщедріші люди, як це і належить

мисливцям і лісовим збиральникам, котрі не знають, що таке рільництво, а отже і приватна власність. Пігмеї народжені з лісом і зникнуть, на жаль, разом із ним. А ліс приречений перед наступом цивілізації. Пігмеїв всього 30000. Побут і вигляд «бамбуті» зворушливо описали Моравія, Зікмунд і Ганзелка. Картина земного раю оманлива. Племена довкруг гірського масиву Рувезорі вимирають: низька народжуваність, дитяча смертність, виснаження, авітаміноз, хвороби. Жорстока боротьба за виживання з природою і кліматом, природній добір, як кризь сито, переціджують людей, тому виживають найсильніші.

Момбаса — вічні ворота Східної Африки, — заснована арабами невдовзі по геджрі (початок мусульманського літочислення – 622 р. н. е.). Наприкінці XV ст. до цих берегів прибув португалець Васко да Гамма. Місто завоювали португальці (1505), які кров'ю вписали свої імена в історію Африки. За сто літ тут встановилося турецьке владарювання. Араби-работорговці діяли тут століттями (кін. XVII-XX ст.).

Наступ цивілізації з Європи та Америки нівелює залишки автохтонної культури. Міста і містечка споруджені тими, хто не має нічого спільного з місцевими жителями. Зручності цивілізації, стандартизація вабить місцеве населення і вони забувають власну раціональну пристосовану до місцевих умов культуру. Як свідчить Моравія «...я не міг не дивуватися тому, як швидко народ Кікуйю еволюціонував. Менше століття тому це було абсолютно первісне плем'я. Нині Кікуйю – правляча верхівка Кенії, вестернізація якого призвела навіть до відторгнення Заходу окремими його представниками та до ідеї повернення до першоджерел». Тривала боротьба з колоніалізмом, симбіоз місцевої та англосакської культур збудили національне самоусвідомлення. Так талановитий письменник Нгугі Ва Тхїонго, відомий романом «Криваві пелюстки», відмовився від англійської мови і перейшов на національну.

4. Декоративно-ужиткове мистецтво народів Африки.

Декоративно-прикладне (або ужиткове) мистецтво – один із видів художньої духовно-творчої діяльності, результатом якої є річ, що поєднує естетичні та практичні якості. У словосполучі термін «ужитковий» передбачає практичне застосування і не виключає можливості естетичної насолоди від використання речі. Прикметою часто служить орнаментальна оздоба предмету. Ще одна важлива характеристика – вміння виявити вирашні особливості матеріалу (сировини) чи техніки за призначенням: у витворі народного мистецтва не зустрінеш підробки. Для декоративно-ужиткового мистецтва народів Африканського континенту важливим матеріалом є деревина твердих дорогоцінних порід, які ростуть в цих лісах. Важливою галуззю застосування талантів народів Африки є виготовлення металевих речей: тут здавна розробляли багаті рудні запаси, будували плавильні печі, а виплавка заліза й ковальство були справою фахівців, посвячених.

Показним елементом народної творчості є прикраси. Вони впадають в око людині чужої культури. Серед прикрас розрізняють скляні (жовті й блакитні, зелені та червоні намистини) й металеві – круглі чи еліптичні. В оповіданні «Дівчина з Барагої» А. Моравія у змалюванні зовнішності вдається до неупереджених характеристик. Позитивного враження письменник досяг порівнянням особливостей одягу та статури африканки зі звичними для

європейця культурними феноменами — прикрасами Давнього Єгипту та тенденціями сучасної моди. «...стоїть дівчина-самбуру... висока, зависока, як і більшість людей цього народу, її тіло формами, стрункістю і грацією нагадує стовбур пальми, щоправда, тонший ізнизу, ніж вище. Ця невідповідність пояснюється чоловічою вузькістю стегон і також суто чоловічою шириною рамен. Круг стегон у неї козяча шкіра, тіло до пояса оголене, перса вражають своєю досконалістю, хоча дівчині не більше 12-13-ти років. На одній руці одразу декілька металічних браслетів, на другій — лише разок голубого намиста. Шия і частина грудей приховані під пірамідальними **згардами** з дрібного і великого намиста. Вони сягають підборіддя мовби дуже високий комір жіночих шуб, які іноді носять в Європі. У волоссі та вухах прикраси, які варварськими звать лиш ті, хто не помічає в них відгомону звичаїв Давнього Єгипту. В променях сонця виразно видно, як заширокі ніздрі і як випнуті великі губи. Вона стоїть нерухомо і величаво, неначе жриця, інстинктивно усвідомлюючи, як їй найкраще триматись».

5. Кераміка африканських країн.

Кераміка африканського континенту: своєрідний посуд, глазуровані лицювальні плитки, люстровані плакетки, теракотові ритуальні статуетки – то не просто предмети, як об'єкти до застосування та утилітарного вжитку. Ми фізично відчуваємо властиву їм «тілесність», сутність, волю, їх магнетизм!

Сучасний поет із Гани **Вільям Яо Дарко** вдало згрупував поняття, які дають уяву про глину, як «рідний» для народів Африки матеріал: «Африка – то культ обрядів і ритуалів, то культ пошанівку предків, то культ рівності й любови, то культ вогню, води, повітря й землі». У племені догонів, котрі населяють пустелі Західної Африки, побутує переконання, що Бог сотворив людей, скатавши з глини кульки та надавши їм людської подоби. Далі фігурки були выставлені на палюсе африканське сонце для обпалу, через що шкіра в африканцев стала чорною.

В Мапунгубві, археологічному заповіднику біля казкової ріки Лімпопо в Південній Африці, є різні зразки кераміки «залізного віку» (VIII-XVII вв.): від ранніх ліпних та штампованих форм і до пізніх, які вже полірували. Це – приклад «еволюції» керамічного мистецтва цього куточка Африки.

Своє керамічне виробництво від IX ст. розвивається й у найбагатшому центрі т.зв. цивілізації Нок – місті Дженне (Малі): «земля, вогонь, вода і повітря» побіля тропічної ріки Нігер були наявні у багатстві й відповідних пропорціях, що дозволило збагатити світову культуру керамічними скарбами – реалістичною скульптурою зі застосуванням елементів металу, каменів і перлів. Стиль Нок виявив вражаючу життєздатність, оскільки широко втілюється сучасними дизайнерами Африки в кераміці та інших матеріалах.

На території держави Чад в культурі Сао досягли якісно високого рівня кераміки із застосуванням теракоти. Ужитковий посуд і ритуальні предмети, як і скульптура дуже сучасні й придатні до окраси інтер'єрів.

Кераміка багатолікої Африки несе в собі відбиток світових вірувань, але набула специфічно африканських рис. Її різноманітні форми утверджують на думці про найтісніший зв'язок африканців з природою. Керамічне виробництво протягом віків лишається улюбленим ремеслом і популярним експортом.

6. Керамічні вироби світу: матеріали, техніки, форми.

Кераміка від глиняних фігурок часу палеолиту (бл. 27 тис. р. до н. е.) до пізніших ємностей до води і харчових продуктів із примітивним застосуванням випалу – органічна. У різних точках Земної кулі знайдені схожі переважно відкриті товстостінні форми з випаленої глини – нековирні, з відтисками пальців на поверхні. Первісні глеки повсюдно мали гострі чи закруглені денця (їх розміщували між каменями у вогнищі). У пізньому палеоліті подибуємо форми посуду з пласким дном. Вироби прикрашалися ліпниною. Поступово кераміка набула характеру різних місцевостей достатньо, щоб означувати культури. Її самі ті культури науковці нерідко називають за домінуючим типом орнаменту на глиняних виробах.

У добу бронзи в країнах Межиріччя та Єгипту ремісники застосували гончарний круг, а виготовлення кераміки стало спадковою професією. Завдяки відкриттю глазурування пориста поверхня глеків робиться непроникною. Розмаїття кольорів та оздоби піднесли кераміку до високого мистецтва. У 2 тис. до н. е. в давньому Єгипті з'являється фаянс.

Мальована кераміка Давньої Греції піднесла розвиток світового декоративно-ужиткового мистецтва на новий щабель. Відомі різні типи давньогрецьких глеків (амфори, гідрії, кіліки, кратери). Стиль т.зв. чорнофігурний (чорнолаковий): силуетне зображення клали чорним лаком на жовту чи червону глину, а деталі одягу чи орнаменту малювалися білою чи пурпуровою барвами (VI ст. до н. е.). Композиція розпису трималася на виразності чорних силуетів, окреслених загальною тонкою лінією. Пізніший червонофігурний вазопис зберігав натуральний колір глини в зображенні фігур на тлі залитого чорним лаком черепка. Це дозволяло майстру більш деталізовано прорисувати зображення, надаючи природності руху у фігурах.

Римська кераміка (етруська ваза у фільмі з Алан Делоном у головній ролі «Людина, котра біжить»). Не розпис, а рельєф був улюбленим прийомом майстрів Арціума. Поширені вази з рельєфним орнаментом, вкриті прозорим глазуруванням. Римські будівельники широко застосовували кераміку (складні архітектурні деталі).

Китайська порцеляна (фахфор) винайдена в VI ст. Від XIV ст. основний центр Цзиндечжень – район багатий на каолін, польовий шпат, особливо чистий пісок. В XIV ст. спостерігається розквіт корейської кераміки – інкрустована вкрапленнями чорної й білої глини, а також порцеляна з рельєфами та рослинними орнаментами. В Японії тоді для культури чайної церемонії з важкої керамічної маси вироблялися пористі форми і чаші раку-яку. У Сето виробляли посуд із прозорими поливами. Нині відома надтонка японська порцеляна.

У Месопотамії, Єгипті, Туреччині чудовий посуд. Перська кераміка – дзбанки з м. Кашана розписані люстром, тонко обточені, з бірюзовими поливами; складні вироби в стилі «мінаї» зі стародавньої Раги (Рей в Ірані), біло-блакитна кераміка з турецького м. Ізника.

Західноєвропейська кераміка розвинулася в епоху Відродження. За взірць правило арабське виробництво з мавританської частини Іспанії. Віднайдений там у палаці Альгамбра посуд почали наслідувати в майстернях м. Малаги: великі вази характерної яйцевидної форми з високою шийкою й двома

масивними пласкими ручками оздоблені люстровими фарбами арабесковим орнаментом (на корпусі поземними смугами, на шийці – вертикальними).

Вплив іспанської кераміки з олов'яними поливами з Валенсії кінця XIV ст. стимулював виробництво типологічно схожої кераміки («майоліка») в Італії (Фаенца, Урбіно, Губбіо). Глазурування білою олов'яною поливою правило за ідеальне тло до розпису. Італійська кераміка вплинула на появу **майоліки** Німеччини XV ст., Франції (особливо в Невері) XVI-XVIII ст., де її почали називати **фаянс**. Кераміка зі свинцевими поливами, що легко забарвлювалася в різні кольори вироблялася у Франції в XVII ст. — тонесенькі глечики зі Сен-Поршера і «сільські глини» — поливані декоративні блюда Бернара Паліссі з рельєфним декором. Дельфтські (Нідерланди) глеки для тюльпанів зі середини XVI ст. поширилися в Англії у XVII-XVIII ст. (відомі як «дельфтські вироби»). Згодом керамічна Ламбетська фабрика випускала такі аптекарські глеки, пляшки до вина, фляги до води.

Іншим технологічним видом кераміки була **кам'яна маса**. Першість у її винайденні належала німецьким гончарам XIV ст. (Нюрнберг, Хехст, Німфенбург, Людвігсбург). В Англії стаффордширські майстри удосконалили кам'яну масу і досягли міцнішого черепка. **Дж. Веджвуд** на основі кам'яної маси винайшов якісніші види: базальтовий черепок, кремову масу (з 1777 вироблялася в Алькорі, Іспанія). Винайдена англійцем Т. Уайлдтоном агатова кераміка удосконалена Веджвудом на заводі «Етрурія» у м. Сток-на-Тренті. З «яшмової маси» вироблялися сині вази з білим рельєфом у стилі класицизму.

Револьюційне для західноєвропейської кераміки винайдення німцем **Йоганом Бетгером порцеляни** (поч. XVIII). У саксонському м. Мейсені її мануфактурне виробництво (сюжетна пластика, сервізи, прибори, вази). Фабрика у Венсені бл. Парижу, що спеціалізувалася на відливці порцелянових квітів у стилі рококо перенеслася до Севру (1756). Тут виробляли позолочену пластику і статуетки з неполиваної білої порцеляни — **бісквіта**. Англійська порцеляна у XVIII ст. вироблялася на керамічних фабриках (Вустер, Челсі, Дербі, Споуд, Коулпорт, Боу, Мінтон).

Для модерну, із характерним акцентом на декоративно-прикладній оздобі, кераміка посіла почесне місце в окрасі будівель та інтер'єрів. Дизайнери-функціоналісти навпаки застосували прості форми придатні до масового виробництва, надаючи перевагу виявленню фактур матеріалу (1920-ті). Розвиваються технології: нові види поливи, емалей. У великих панно і дрібній пластиці експериментували художники XX ст. (**Фернан Леже, Пабло Пікассо**). Рівень життя зріс, і колекціонування та виготовлення кераміки стало поширеним захопленням. Художники-керамісти змішують стилі, епохи, технології. Існує міжнародна Академія кераміки в Женеві (Швейцарія, 1953).

7. Мистецтво Стародавнього Єгипту в світовій культурі.

Витоки сучасної світової культури сягають греко-римського світу, зорієнтованого на давнину, насамперед на Стародавній Єгипет. Там бл. IV тис. винайдено матеріал до письма, схожий до паперу — **«папірус»** із водяної рослини, поширеної в Нілі і внутрішніх водоймах Єгипту (порівняймо: винахід паперу в Китаї у 2 ст. до н. е.). Папірус довго був основним матеріалом до письма на Близькому Сході, його застосовували й у Європі до VIII ст.

Єгипетський алфавіт вплинув на формування алфавітів Сирії і Палестини, а також Фінікії (фінікійський є в основі більшості алфавітів світу). Зображення для єгиптян – священний знак-образ із життєдайною силою. Писемність, як мистецтво – частина релігії, справа жерців; переписувачі вважалися служителями бога Тота.

Єгиптяни створили календар (рік із 12 місяцями по 30 днів і додаткових днів в кінці року – 365 днів) та принцип поділу доби на 24 год. Греко-римський світ запозичив у єгиптян елементи математики, астрономії та медицини, прийоми лірики. Єгипетські літературні сюжети через грецьку літературу і Біблію тривають донині в літературах Європи. Греки і римляни запозичили деякі єгипетські божества. Елементи єгипетської релігії є й у християнстві.

Мистецтво Стародавнього Єгипту. У Гізі, бл. від Каїру досі є 3 піраміди – некрополь III тис. до н. е. Найбільша Хеопса не має собі рівних за величиною серед кам'яних споруд світу (146-147 заввишки, довжина основи кожної грані – 230-233 м). Охороняє їх колосальний **сфінкс**, лев з обличчям фараона Хефрена.

Образотворче мистецтво єгиптян базується на релігійних віруваннях (тварино-боги, мумії для зберігання субстанції між душею і тілом – Ка). Завданням єгипетських художників було забезпечення померлому посмертного добробуту. Гробниці заповнені статуєтками слуг, декоровані розписами та рельєфами із зображенням батальних і побутових сцен.

Мистецтво уособлювало вічність й мало функцію дарувати безсмертя. Праця художників священна. Провідні художники, архітектори, скульптори і живописці були впливовими особами, часто жерцями, їх імена оточені шаную. Єгиптяни зображували голову і ноги в профіль, торс – розгорнутим. Рідко коли людська голова в розпису або в рельєфі зображувалася в анфас. Матеріали для рельєфів і скульптур – піщаник, базальт, діорит.

У XVI - XI ст. до н. е. в Єгипті будували храмові комплекси (храм Амона-Ра в Карнаку і Луксорі (бл. Фів), храм в Абу-Сімбелі). Невід'ємними елементами були обеліски, потужні стовпи, грандіозні статуї, статуєтки, рельєфи розпису. Зросла кількість зображень зі світськими мотивами: бенкети, свята, одягання і косметичні процедури, танцівниці, прийняття послів. Розташування частин тіла міняється: у фас, в три чверті, зі спини, постаті заступають одна одну. Царювання фараона-реформатора Ехнатона в XIV ст. до н. е. пов'язане зі зверненням в мистецтві до звичайних людських почуттів. Портрети фараона та його дружина вперше в історії Єгипту представляють їх олюдненими. Відкриття гробниці Тутанхамона дало мистецтву золоті саркофаги і прикраси, що представляють художню цінність, багато рельєфів і скульптур, що є відбитком людських почуттів: любові, хвилювання, скорботи.

В наступній темі звертатимемось до певних особливостей культури Єгипту. Тут спинимося на розумінні краси. Проаналізуємо знайдені скульптурні зображення Нефертіті (1912), що перебувають в Берлінському музеї. Перше зображення заввишки 50 см виконане з вапняку (лице молодої жінки з ніжним овалом, невеликим ротом, важкими повіками, що ледь прикривають очі сповнене величавого спокою; високий головний убір, оповитий золотою з кольоровими вставками стяжкою, здається, заважкий для її тонкої довгої шиї; строкате намисто обрамляє плечі), 2-е висотою 19 см – піщаник (попри незавершеність – відсутність брів, очей, головного убору, твір

реалістичний: щоки, скроні, шия, ледь усміхнений рот зі слідами червоної барви на губах), 3-є висотою 40 см – вапняк (статуетка із змарнілим лицем).

Додаймо до тих трьох зображень мармуровий портрет Клеопатри у Британському музеї в Лондоні (прямий ніс, невеликий рот, овальне лице, тонкі губи творять плавність і в той же час строгість ліній – образ цариці Єгипту в другій половині I ст. до н. е. У боротьбі за владу вона була коханкою то Гнея Помпея-молодшого, то римського полководця Гая Юлія Цезаря. то римського полководця Антонія. За грецьким істориком Плутархом (I-II ст. н. е.): «Краса Клеопатри була не тією, що зветься незрівнянною і вражає з першого погляду, зате обличчя її відрізнялося чарівною красою, і тому її зовнішність у поєднанні з рідкісною переконливістю мови, величезною чарівністю, протягала в кожному слові, в кожному русі, – пестили і радували слух, а голос був наче багатострунний інструмент, що легко налаштовується на будь-який лад і на будь-яку мову». Чарівність часом перевершує красу, а розум ніколи не буває зайвим: Клеопатра знала багато мов і в тому числі латину.

Краса – породжена суспільством і є незмінним його атрибутом. Ще Платонові належить аналогія. Уявімо собі людину, яка будучи в печері і прикута до стовпа так, що до виходу, звідки лине в печеру світло, вона завжди звернена спиною і тому не може бачити, що робиться за межами печери. І от коли повз вхід у печеру йтимуть люди, на протилежній від входу стіні з'являться тіні цих людей і предметів, ними несених. Прикутий сприйматиме тіні на стіні за дійсний світ, бо не знає іншого. Ми, каже Платон, схожі до ув'язненого в печері. І якби бранцю поталанило звільнитися, він був би засліплений небаченою перед тим красою сяючого світу.

Краса - добро, істина, правда, цілісна гармонія, яка викликає почуття любові, щирого захоплення, підносить людину, торкається її, облагороджує. У світі не існує єдиного зразка гармонії. У кожного він може бути свій! Єгипетські скульптори, наприклад, зображували Нефертіті з відстовбурченими вухами, нафарбованими губами, бровами і віями. Якщо навіть вони не ставили за мету показати контраст переходу з молодості в старість, їм це вдалося. До того ж краса не може і не повинна бути тільки тілесна: тілесна краса, що межує з бездуховністю, подібна красивому, стиглому яблуку з гнильним вмістом.

Рекомендована література

Основна:

1. Історія української та зарубіжної культури. Навч. посібник/ За ред. С.М.Клапчука, В.Ф.Остафійчука. – К.: Вища школа. Знання, 1999.
2. Курс лекцій з української та зарубіжної культури: Навч. посібник/ За ред. Цюбова Л.В. – Львів: Львівська політехніка, 1997.
3. Падовська О.М. Українська та зарубіжна культура. Розділ I: Теоретичні основи культури. Конспект лекцій для студентів I курсу. – Львів, 2001.
4. Полікарпов В.С. Лекції з історії світової культури. Навч. посібник. – К.; Знання, 2000.
5. Теорія та історія світової і вітчизняної культури/ Н.Я.Горбач та ін.- Львів:Каменярь, 1992.

6. Яртись А.В. /авт. кол./. Лекції з історії світової та вітчизняної культури. – Львів, 1994.

Допоміжна:

1. Багацький В.В., Кормич Л.І. Культурологія. Історія світової культури ХХ століття. – К.: Кондор, 2004.
2. Гатланська С.М. Філософія культури: Підручник. – К.: Либідь, 2005.
3. Гончаренко М.В. Українська культура серед інших культур світу// Слово і час.—1991.—N 5.—С.77-82
4. Культура и развитие человека: очерк филос.-методол. пробл. – К., 1989.
5. Ліндсей Джон. Коротка історія культури. – Т.1. – К.:Мистецтво, 1995.
6. Образцов С.В. Эстафета искусств. — М.: Искусство, 1988.
7. Софиева Н. Дизайн интерьера: стили, тенденции, материалы. – Москва: ЕКСМО, 2012. – 656 с.
8. Юхвидин П.А. Мировая художественная культура.-Москва: Новая школа, 1996.

Інформаційні ресурси інтернет:

1. ArtsLooker [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://artslooker.com/>
2. ArtUkraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://artukraine.com.ua>
3. Літери про мистецтво. Від «А» до «Д»/ PinchukArtCentre [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://new.pinchukartcentre.org>